

SECTION XVII. GEOGRAPHY

DOI 10.36074/15.05.2020.v5.19

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСТВА У ТЕРИТОРІАЛЬНО-ТУРИСТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

ORCID ID: 0000-0002-7763-5720

канд. геогр. наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Арсененко Ірина Анатоліївна

ORCID ID: 0000-0002-7449-693X

канд. геогр. наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Байтеряков Олег Зуфарович

ORCID ID: 0000-0002-2867-7502

канд. геогр. наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Донченко Лариса Михайлівна

ORCID ID: 0000-0001-5714-6316

канд. геогр. наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Донець Ірина Анатоліївна

ORCID ID: 0000-0003-1476-0089

канд. геогр. наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Левада Ольга Михайлівна

УКРАЇНА

Розвиток і розміщення туристичного господарства в Україні та її регіонах підпорядковані створенню умов для: здійснення якісного оздоровлення населення з максимальною просторово-часовою доступністю матеріальних благ і туристичних послуг; оптимальної територіальної організації туристичного комплексу; охорони, функціонального та раціонального використання природних і суспільно-історичних туристичних ресурсів.

Особливої актуальності дані питання набувають у зв'язку з анексією Російською Федерацією АР Крим та розповсюдженням COVID-19. У 2020 році туристичні потоки в країні переважно будуть спрямовані на внутрішній туристичний ринок та на розвиток внутрішнього туризму й екскурсійної діяльності. Відповідно, сучасний стан територіально-туристичних комплексів в Україні вимагає нових підходів до вдосконалення організації їх функціональної діяльності, особливо це стосується так званих «резервних», мало освоєних в туристичному плані територій, до яких відноситься зокрема і Запорізький регіон.

Дослідженню розвитку туристичного господарства та туристичного ринку, визначенню структури територіально-туристичного комплексу присвячені роботи вчених-географів, економістів, таких як: Божидарнік Т. В., Дутчак С. В., Кузик С. П., Любіцевої О. О., Мальської М. П., Пуцентейло П. Р., Сажневої Н. М., Стеченко Д. М. та ін. [1,2,3,4,5,6,7,8].

Проведені дослідження дозволяють визначити, що розвиток туристичного господарства в широкому сенсі можна поділити на прямий і опосередкований. Вони взаємозалежні і не можуть існувати один без одного.

До прямого розвитку туризму прийнято відносити створення основних (провідних) туристичних підприємств, закладів і об'єктів, призначених виключно для надання туристичних послуг та обслуговування туристів і екскурсантів в регіонах: туристичні фірми, санаторії, пансіонати, туристичні бази та бази відпочинку, водолікарні та ін.

До опосередкованого розвитку туризму відносять підприємства (заклади та об'єкти), які не мають прямого туристичного призначення і використовуються споживачами туристичних послуг частково або періодично. До них відносяться шляхи сполучення загальнодержавного (міжнародного, регіонального або місцевого) значення, транспорт і комунікації, мережа закладів розміщення та харчування, комунальні служби, побутові та культурні установи і заклади та ін.

У процесі розвитку територіально-туристичного комплексу в країні та її регіонах на потреби відпочивальників починає працювати ціла галузь господарства з великою кількістю зайнятих працівників і службовців, як у сфері матеріального виробництва (будівництво здравниць, виробництво туристичного спорядження і сувенірів і т.п.), так і у сфері обслуговування (у здравницях, їдальнях, культурних або розважальних закладах).

Загальноприйнятого визначення поняття територіально-туристичного комплексу поки не існує.

Так, Пуцентейло П. Р. вважає, що територіально-туристичний комплекс - група туристичних підприємств і закладів, які мають: загальний характер організації туризму і відпочинку; єдину систему туристичного, культурно-побутового та господарського обслуговування (об'єднує декілька туристичних центрів); містобудівне утворення, що складається з рекреаційних споруд, об'єднаних на основі єдиного композиційного вирішення і централізованої системи основного та допоміжного обслуговування туристів [6].

Таке визначення, на нашу думку, не можна вважати повним. У даному трактуванні сфокусовано поєднання туристичних підприємств і закладів з інфраструктурою та їх взаємодія, але не зазначено, на якій території воно відбувається, яка кінцева мета функціонування територіально-туристичного комплексу, і за рахунок чого вона може бути досягнута, не розкрито механізм впливу підприємств різних галузей господарства.

Найбільш вдалим видається наступне визначення: територіально-туристичного комплексу - це взаємообумовлене поєднання підприємств різних галузей господарства в туристичному районі, при якому досягається максимальний туристичний ефект за рахунок оптимального підбору підприємств у поєднанні з природними та економічними умовами, з його транспортними та економічними умовами [7].

На наш погляд, територіально-туристичний комплекс формується в результаті поєданого розвитку туристичної та інших видів господарської діяльності на компактній території, що відрізняється особливими природними і соціально-економічними характеристиками.

Територіально-туристичний комплекс визначає предмет дослідження економічної і соціальної географії на відміну від територіально-туристичних систем, що становить предмет дослідження географії туризму.

Отже, формування територіально-туристичного комплексу визначають природні і соціально-економічні умови та ресурси.

Територіально-туристичний комплекс Запорізького регіону характеризується сприятливими умовами для надання туристичних послуг туристам і екскурсантам із залученням туристичних, обслуговуючих, супутніх, сільськогосподарських та інших підприємств, систем інженерних споруджень, мережі транспорту і зв'язку.

У регіоні дослідження в процесі функціонування галузей туристичного господарства, сільського господарства, харчової і легкої промисловості, транспорту й будівельної індустрії виникають комплексуючі зв'язки.

Розглянемо вплив на туристичне господарство Запорізького регіону групи галузей, що входять до складу регіонального територіально-туристичного комплексу. Взаємодія туристичного господарства і промисловості в курортних районах та місцевостях носить двосторонній характер. З одного боку, широкий розвиток курортної функції обмежує можливості промислового будівництва, особливо виробництв, несприятливих у санаторно-гігієнічному відношенні.

З іншого боку, значна концентрація туристів і екскурсантів у великих курортних містах (Кирилівка, Бердянськ, Приморськ) обумовлює необхідність організації підприємств із виробництва харчових продуктів та деяких видів промислових товарів (у т.ч. і будівельних матеріалів, необхідних для здійснення туристичного будівництва).

Провідними галузями в туристичному комплексі Запорізького регіону стають харчова і легка промисловість. Формування та функціональна діяльність територіально-туристичного комплексу висуває вимоги до забезпечення відпочиваючих продуктами харчування.

Одним з головних завдань формування територіально-туристичного комплексу є забезпечення науково обґрунтованих норм харчування туристів. І для того, щоб прискорити вирішення цих завдань, необхідно враховувати стан галузей, діяльність яких тісно пов'язана з виробництвом продуктів харчування, постачанням їх населенню. Це, насамперед, галузі сільського господарства і харчової промисловості.

До складу сільського господарства Запорізького регіону входять ті галузі, які отримують розвиток відповідно до наявних природно-економічних умов. Однак на етапі становлення комплексу на його території можуть функціонувати підприємства сільського господарства, які не здійснюють профільні туристичні функції. Наявність таких підприємств природно стримує розвиток територіально-туристичного комплексу. У зв'язку з цим виникає завдання розвивати саме ці галузі, але при цьому враховувати суспільні потреби й інтереси.

До харчової промисловості у складі агропромислового комплексу Запорізького регіону входять галузі, які пов'язані з переробкою зерна в хлібопродукти, виробництвом молока, цукру, овочевих і м'ясних консервів та інше.

У регіоні дослідження, в деяких його районах на рівні територіально-туристичного комплексу коло галузей харчової промисловості дещо вужче, оскільки сировина з них виробляється поза межами туристичної зони або курортів.

Важливою умовою забезпечення відпочивальників продуктами харчування в територіально-туристичному комплексі Запорізького регіону є:

- раціональне розміщення і спеціалізація сільськогосподарських підприємств;
- концентрація виробництва окремих видів продукції;
- організація великих спеціалізованих господарств.

Для туристичних потреб необхідно створювати спеціалізовані підприємства для виробництва молока і м'яса та вирощування овочів. Це дозволяє:

- з одного боку, пом'якшити напруженість балансу трудових ресурсів за рахунок розвитку промислових підприємств;
- з іншого - забезпечити населення і туристів овочами, молоком, м'ясом та іншими продуктами споживання.

В умовах дефіциту земельних ресурсів у Запорізькому туристичному регіоні необхідно орієнтувати розвиток сільського господарства у напрямку інтенсифікації. Такий шлях забезпечить використання малопродуктивних земель для туристичного будівництва.

У Запорізькому регіоні, в окремих його туристичних районах і на прилеглих до них територіях доцільно побудувати птахофабрики, цеха для виробництва цільномолочних продуктів, підприємства для виготовлення морозива, м'ясокомбінати, що включають цеха з виробництва ковбасних виробів і напівфабрикатів, підприємства для вироблення плодоовочевих консервів, томатів і натуральних соків.

Що стосується будівельної індустрії, то вона покликана забезпечувати територіально-туристичний комплекс регіону будівництвом підприємств різних галузей, функціонально спрямованих на отримання туристичного ефекту.

Необхідно відзначити, що будівництво туристичних підприємств вимагає значних капіталовкладень, найбільші з яких йдуть на будівництво закладів розміщення туристів, оскільки це одна з важливих складових туристичного господарства території, що досліджується.

Найбільш перспективними закладами можна вважати кемпінги. Вони зручні для відпочинку, вимагають порівняно невеликих капіталовкладень, які швидко споруджуються та окупаються.

Розвиток Запорізького туристичного регіону неможливий без міцного сполучення, тому транспорт є невід'ємною частиною його туристичного господарства. Транспорт розглядається як одна з галузей туристичного обслуговування.

Для подальшого успішного розвитку туристичного регіону необхідно будівництво сучасних наземних і вдосконалення вже існуючих дорожньо-транспортних комунікацій. Тим більше, що будівництво транспортних шляхів сполучення необхідно не тільки для туристичного благоустрою, але і для загальногосподарського використання.

Велике значення має наявність у туристичному регіоні залізничних шляхів сполучення на який припадає значна частка перевезень туристів і екскурсантів. Проте зазвичай він має обмежені можливості доставки відвідувачів безпосередньо до туристичних і екскурсійних об'єктів на місці їх розташування. Крім того, поїздка на залізничному транспорті займає велику кількість часу.

Для розвитку туристичної сфери також необхідно залучати повітряний транспорт з метою задоволення потреб населення у туристичній міграції.

Для вдосконалення функціонування приморських туристичних регіонів слід враховувати наявність водних шляхів сполучення. Цей зручний і найдешевший вид транспорту стає дуже популярним.

Більш за все для туристичних цілей використовується автомобільний транспорт. Привабливість подорожі на автомобілях, а відтак і зростання популярності залежить від багатьох причин, у тому числі від якості доріг даного туристичного регіону, а також доріг, що ведуть від місця проживання туристів і екскурсантів, від організації ремонту засобів пересування туристів і комфортності перевезень.

Таким чином, аналіз транспортно-географічного положення регіону дозволяє з'ясувати його забезпеченість залізничною мережею, повітряними шляхами сполучення, наявністю водних маршрутів, а також автомобільних доріг.

У всіх галузях туристичного господарства Запорізького регіону зайнято велика кількість працівників і службовців. Таким чином, туристична діяльність певною мірою сприяє вирішенню проблеми зайнятості.

Розвиток туристичного господарства сприяє підвищенню зайнятості населення і в галузях суміжно пов'язаних з туризмом і екскурсійною діяльністю.

В обслуговуванні відпочивальників беруть участь і отримують прибуток заклади, пов'язані з культурою, мистецтвом, спортом (організація фестивалів, видовищних заходів, спортивних змагань та ін.), із засобами зв'язку, мережі громадського харчування, торгівлі, медичного обслуговування та ін. Характерно, що в туристичній галузі майже немає суто чоловічих професій, тому туристичне обслуговування дозволяє широко залучати до роботи жіноче населення.

Більшість туристичних районів і курортів Запорізького регіону має потребу в трудових ресурсах (особливо в «сезон пік»), за винятком медичного персоналу, це можна здійснити в основному за рахунок працівників, які звільнилися з галузей промисловості і сільського господарства в результаті безробіття та економічної кризи в цих галузях, а також за рахунок працездатного населення, зайнятого у власному підсобному господарстві.

У результаті поєднаного розвитку підприємств різних галузей територіально-туристичного комплексу в межах території, що досліджується, створюється матеріально-технічна база туристичного регіону. Продукцію, необхідну туристам, виробляють підприємства комплексу, тобто рівень комплексності туристичного регіону визначається об'єктами міжгалузевих потоків у регіоні.

Таким чином, територіально-туристичний комплекс Запорізького регіону є споживачем матеріальних цінностей інших галузей господарства, а зворотній зв'язок здійснюється через постачання в ці галузі туристичного ефекту, тобто повернення підприємствам головної виробничої сили суспільства - людини, яка відновлює свій фізичний, духовний та психофізичний стан.

Список використаних джерел:

- [1] Божидарнік, Т. В., Божидарік, Н. В. & Савош, Л.В. (2013). *Міжнародний туризм*. Київ: Центр учбової літератури.
- [2] Дутчак, С. В. (2011). *Управління регіональним розвитком туризму*. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.
- [3] Кузик, С. П. (2011). *Географія туризму*. Київ: Знання.
- [4] Любіцева О. О. (2005). *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)*. (3-е вид.) Київ: Альтерпрес.

- [5] Мальська, М. П., Антонюк, Н. В. & Ганич, Н. М. (2008). *Міжнародний туризм і сфера послуг*. Київ: Знання.
- [6] Пуцентейло, П. Р. (2007). *Економіка і організація туристично-готельного підприємництва*. Київ: Центр учбової літератури.
- [7] Сажнева, Н. М. (2008). *Рекреаційна географія*. Мелітополь: Люкс.
- [8] Стеченко, Д. М., Безуглий, І. В., Турло, Н. П. & Мархонос, С. М. (2012). *Управління регіональним розвитком туризму*. Д. М. Стеченко (ред.). Київ: Знання.

DOI 10.36074/15.05.2020.v5.20

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КАРМЕЛЮКОВЕ ПОДІЛЛЯ» ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗБУДОВІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

ORCID ID: 0000-0003-0944-1905

Царик Любомир Петрович

д-р. геогр. наук, професор, завідувач кафедри геоекології та методики навчання екологічних дисциплін

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: 0000-0002-4503-4437

Царик Петро Любомирович

канд. геогр. наук доцент кафедри географії України і туризму

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: 0000-0002-4491-1071

Кузик Ігор Романович

аспірант кафедри геоекології та методики навчання екологічних дисциплін

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

УКРАЇНА

Постановка проблеми. Національні природні парки (НПП) є базовими елементами регіональних рекреаційних систем, оскільки їх розвиток програмується управлінськими структурами у тому числі адміністраціями парків. Базовими документами перспективної цілеспрямованої розбудови теренів парків є Проекти організації їх територій [1] у яких змодельовані план заходів Парку на 5 і стратегія розвитку Парку на 10 років. Серед особливостей НПП «Кармелюкове Поділля» можна назвати його периферійне положення, створення НПП на базі колишнього ландшафтного заказника, транспортна віддаленість від великих міст. Власне тому рекреаційно-організаційним проблемам парку варто приділити посилену увагу.

Формулювання цілей статті. Рекреаційне природокористування розглядають сьогодні як один із природоощадливих, невиснажливих для природних комплексів видів природокористування. У поєднанні із заповідним природокористуванням ці два види складають протиположними традиційним видам природокористування (земле-, водо-, лісо-, надрокористування), і належать до природозберігаючих форм. Їм відводиться особлива роль в умовах сталого розвитку пов'язана з оптимізацією природокористування. Інтенсивне формування інтегрованих заповідно-рекреаційних об'єктів впродовж останніх років: транскордонних біосферних резерватів, національних природних та